

ЮРИДИЧНА КАР'ЄРА В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ*

Юрист-конституціоналіст: науковець, суддя, адвокат і експерт

В'ячеслав БІГУН,

канд. юрид. наук, науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доцент Київського університету права, голова Координаційної ради молодих юристів України при Міністерстві юстиції України (2007–2010)

Конституція як електростанція: живить юридичною силою усю правову систему країни (К. Мадей). Якщо погодитися з цим судженням, то можна поставити запитання: хто «працює» на цю «електростанцію»? Можлива відповідь: юристи-конституціоналісти.

Можна сперечатися, чи складають юристи-конституціоналісти окремий вид юридичної професії. Проте, безспірним є те, що йдеться про певний вид юридичної діяльності, який можна розглядати як сферу юридичної кар'єри. Так, студент-правник, захоплений філософією права чи конституційним правом, згодом може стати вченим-юристом, професором-конституціоналістом, а відтак – і суддею конституційного суду. Цей, емпірично підтверджений, життєвий шлях вартий окремого розгляду. Торкнемося й ми його у цьому викладі (без претензій на вичерпність), намагаючись не обійти таких питань, як специфіка діяльності, можливі стежини кар'єрного шляху, перепони та закономірності успіху на цьому шляху.

В основі викладу – передовсім, матеріал круглого столу «Юридична кар'єра в сфері конституційного права» Другого Форуму молодих юристів України, приуроченого до Дня Конституції України (червень 2010 року). У ньому взяло участь близько ста молодих юристів і студентів-правників, з одного боку, та такі знані конституціоналісти, теоретики і практики сфери, як **Володимир Кампо** (суддя Конституційного Суду України (КСУ), голова

* Автор вдячний організаторам «круглого столу» (Міністерству юстиції України та Координаційній раді молодих юристів України при Міністерстві юстиції України (Раді)), матеріали якого використано в даній статті, за привілей виступити його організатором і ведучим під час Другого форуму молодих юристів України (2010). До участі в заході також було запрошено керівників Секретаріату КСУ, помічників і наукових консультантів КСУ, інших професорів і викладачів конституційного права. Автор також публічно хотів би висловити вдячність низці осіб: гостям круглого столу – за ґрунтовні виклади та готовність відверто поділитися своїм досвідом; Олександр Ружницькому – за сприяння в запрошенні д-ра Адіш Агарвали; секретарю Ради Ярославу Баркову та аспіранту Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Дмитрію Корітько – за сприяння в підготовці цієї статті.

Товариства конституційного права, к. ю. н., Заслужений юрист України), **Микола Козюбра** (суддя Конституційного Суду України у відставці, д. ю. н., професор, завідувач кафедру НаУКМА, член-кореспондент НАПрНУ, Заслужений юрист України), **Анатолій Селіванов** (Постійний представник Верховної Ради України в КСУ, д. ю. н., член-кореспондент НАПрНУ, Заслужений юрист України), **Ігор Коліушко** (голова правління Центру політико-правових реформ, народний депутат Верховної Ради України II і III скликань), **Ігор Головань** (адвокат, керуючий партнер АФ «Головань і партнери», к. ю. н.), а також почесний гість – індійський конституціоналіст, доктор права Адіш Агарвала (Adish Aggarwala) (президент Міжнародної ради юристів, голова Індійської асоціації адвокатів, старший адвокат у Верховному суді Індії). Виклад доповнено й фрагментами результатів тематичного дослідження автора.

Забігаючи дещо вперед відзначимо висновки круглого столу. Обговоривши ж шляхи розвитку юридичної кар'єри в сфері конституційного права, зокрема роль і місце юристів у здійсненні конституції (зокрема, Конституції України), його учасники ствердили й рекомендують молодим юристам України наступне: (1) звернути увагу на сферу конституційного права в контексті юридичної діяльності та юридичної кар'єри; (2) розглядати завдання реалізації Конституції України як сферу професійного деонтологічного обов'язку як юриста; (3) сприяти розвитку професійних та особистісних якостей молодого юриста, зайнятого юридичною діяльністю в сфері конституційного права; (4) розвивати порівняльно-правові підходи до теоретичного та практичного вивчення конституційного права, з метою подальшого вдосконалення Конституції України, конституційних процесів в Україні. Рух у напрямках, вказаних у рекомендаціях, сприятиме й подальшому розвитку конституційного права. На реалізацію цих положень спрямована й дана стаття.

Ключові слова

Для певної ясності з'ясуємо зміст таких ключових понять цього викладу, як «конституційне право», «конституціоналізм» і «кар'єра» і «кар'єризм».

Під «конституційним правом», з-поміж іншого, розуміють провідну галузь права, правову науку та сферу юридичної діяльності, яка ґрунтується на таких засадах (ідеях, принципах тощо), правових

нормах, які визначальні для політичної організації суспільства, функціонування державного механізму. Історично зустрічається й синонімічний термін «державне право»: він акцентує (зокрема, й абсолютизує) роль держави, її примат над правом, тоді як для поняття «конституційне право» вихідним вважається ідея природного права і конституціоналізму, демократії тощо, а конституція та конституційні закони визначаються як ключові джерела.

«Конституціоналізм» визначають як доктринальне поняття в двох смислах: перший – суспільно-політичний режим функціонування держави та її інститутів, взаємних стосунків людини і держави, політичної системи суспільства загалом; другий – правова (конституційна) ідеологія, яка відображає і прогнозує розвиток відповідної нормотворчості та нормозастосування (**Володимир Шаповал**).

Гості круглого столу «Юридична кар'єра в сфері конституційного права» (в першому ряді) з учасниками II Форуму молодих юристів України

Під «кар'єрою» (від італійського *carriera* – біг, життєвий шлях, терен) розуміється швидке та успішне просування; досягнення слави, вигоди тощо; або рід занять, професії (наприклад, кар'єра судді, адвоката) – саме в цьому (другому) розумінні й використовуватиметься, хоч і не виключно, термін у цьому викладі. З-поміж іншого, розрізняють вертикальну, горизонтальну та центробіжну (приховану) кар'єру: перша пов'язана з просуванням на вищий ступінь структурної ієрархії (в конституційному праві – це просування від викладача до професора конституційного права); друга – з переміщенням в іншу функціональну галузь діяльності або виконанням певної службової ролі на ступені, який не має формального закріплення в організаційній структурі (наприклад, роль вченого-юриста як водночас викладача та експерта, судді конституційного суду); до цього виду відносять й розширення або ускладнення завдань на цьому ж ступені. Центробіжна (прихована) кар'єра – це кар'єра, найменш видима для оточуючих; вона доступна обмеженому колу працівників, які мають широкі ділові зв'язки поза організацією (в даному випадку, такою можна вважати неформальні ролі юристів – експертів, радників, які неофіційно чи офіційно, беруть участь у прийнятті важливих

рішень – підготовці проектів нормативно-правових актів, рішень суду тощо).

Розмежуймо поняття «кар'єра» і «кар'єризм», визначаючи останнє як гонитву за особистими успіхами у певному виді діяльності та/або намагання зробити кар'єру, жертвуючи інтересами сфери діяльності, в якій робиться кар'єра. Так, у конституційному праві кар'єризмом можна назвати, наприклад, прагнення стати суддею конституційного суду в не беззастережно правовий чи моральний спосіб чи то жертвуючи принципами суддівства (наприклад, незалежності суду, судді).

Початок кар'єри

Вершиною кар'єри в конституційному праві (можливо, й юридичної діяльності) називають посаду судді конституційного суду. Перед тим, як розкрити цю популярну нині тезу спитаймося: а що є початком кар'єри в конституційному праві?

Початком можна вважати професійний інтерес до конституції, «конституційної матерії». Він проявляється, зокрема, в юридичному навчальному закладі: в опануванні положень основного закону, його процесів. Конституційне право – фундаментальна та обов'язкова юридична дисципліна (чи то в Україні, ФРН чи США). Але якщо одні з нею лише знайомляться, то інші, якщо розвивати наступну тезу, навіть «одружуються».

«Мій особистий зв'язок із конституційним правом розпочався в далекому 1972 році», – розповідає Володимир Кампо. Тоді я поступив до аспірантури за спеціальністю, не конституційного, а тоді ще державного, права. Обрав тему кандидатської дисертації «Державна рада П'ятої Республіки Франції» (функціонально це вищий адміністративний суд). Я аналізував практику Державної ради в сфері конституційних відносин. Її перша моя стаття називалася «Державна рада й проблеми конституційної юрисдикції Франції. Це був далекий 1975 рік». На вибір теми, визнає конституціоналіст, вплинуло те, що він володів французькою мовою, якою тоді вийшла праця відомого правознавця. «Почитай, якщо тобі сподобається, то будеш працювати над цією тематикою державної Ради», – сказав аспіранту науковий керівник. «Ось так, власне кажучи, мене й засватили в конституційне право», – каже нині вже суддя КСУ В. Кампо.

Так, за подібних обставин водночас визначається й *перспектива* діяльності в цій сфері. Одна з них – наукова.

Кар'єра вченого-юриста (науковець)

Юридична наука – напрям теоретичного вдосконалення конституціоналіста. Але не лише. «Наука допомагає стати особистістю», – зазначає Анатолій Селіванов. На це впливає оточення. «Треба щоб вам повезло, як мені повезло, в моєму житті, – зустріти Володимира Михайловича Кампо, Миколу Івановича Козюбра, інших суддів, вчених.... мені поталанило, що я зустріч Леоніда Петровича Юзькова. Запам'ятайте це прізвище, перший Голова КСУ...», – розповідає далі професор Селіванов.

Додамо, що конституційне право – не єдина наукова стежина кар'єри в конституційному праві. З-поміж інших, й стежини теорії, філософії права. Їх навіть можна поєднувати. Це підтверджує Микола Козюбра, якого називали неформальним лідером КСУ першої каденції, саме він був доповідачем у першій справі КСУ. Працюючи в колах спіралі «практика-наука-практика-наука», він набув переконання: «Юридична наука без виходу на практику є безперспективною».

Професор Козюбра розповідає: «...все моє життя до початку 90-их рр. було пов'язане не з конституційним правом, а загальною теорією права (саме загальною теорією права, а не теорією держави і права). Я завжди вважав, що в ті далекі вже радянські часи, якраз загальна теорія права дає змогу відійти від надмірних ідеологізацій, політизацій. Не завжди це вдавалося..., але, принаймні, на загальній теорії права розумілося набагато менше людей, ніж на конституційному праві. Останнє, я вважав, зводиться до коментування, здебільшого, і надмірно заполітизоване. Тому в мене чесно кажучи було скептичне ставлення до нього. Але так склалася доля, що я був членом першої конституційної комісії: брав участь у всіх робочих групах із підготовки спочатку концепції конституції, згодом перших її проектів, їх було багато, цих проектів. І вся наступна моя робота була пов'язана із конституційним правом. Я переконався, що конституційне право справді є наукою. Наукою, яка має свої відповідні закономірності, свою логіку, яку до речі, багато і сьогодні хто не розуміє, а вона існує. І тому в мене склалося ставлення до конституційного права досить позитивне. І зараз я намагаюся поєднувати ці сфери: й кафедра, яку я очолюю, називається кафедра загальнотеоретичних і державноправових наук – поєднані загальна теорія права і конституційне право», – зазначає Микола Козюбра.

Науковий шлях приваблює й *унікальними* можливостями професійного зростання. «Якщо хтось із вас хоче присвятити себе науковій діяльності, освітній діяльності, то варто знати: тут можливості більші зростання, ніж в інших сферах юридичного життя. Слід підготувати нормальну дисертацію, од-

ну, другу, потім займатися публікаціями, поглиблювати знання. На відміну від інших сфер – у цій сфері все залежить від вас», – відзначає Микола Козюбра.

Останнім часом поширюються тематичні форми «конституційного спілкування». «Дуже важливо, що Національна юридична академія України проводить Конституційні читання пам'яті академія Ю. М. Тодики, щороку видає колосальний збірник українською, англійською, російською мовами; ви можете долучитися до заходу, там виступити», – зазначає Анатолій Селіванов. В будь-якому разі, слід постійно вдосконалюватися: «... ви не можете зупинитися на тому, що досягли ми. Ви повинні йти далі», – наставляє професор Селіванов.

Одним із поступальних рухів у цьому напрямі – стати суддею в Конституційного Суду, беручи участь у здійсненні конституційного правосуддя.

Кар'єра судді

«Конституційне правосуддя – це знахідка ХХ століття», – пише професор Селіванов у монографії «Верховенство права в конституційному правосудді», – воно має на меті захистити правовим шляхом Конституції держав, у яких суспільство сприйняло цінності демократії, яку потрібно захищати правом судової влади». Такі цінності мають певний універсальний характер і в цьому переконуєтесь спілкуючись із іноземними колегами, знайомлячись із іншими системами конституційного права. Це підтвердив і Адіш Агарвала, який також зазначив, що конституційне право як сфера діяльності – це унікальна можливість стати й громадським чито державним діячем.

Проте це твердження стосовно судді – радше виняток, ніж правило. Адже більшість юристів, стаючи суддями КСУ, наче покидають публічне життя. З-поміж відомих винятків можна назвати, наприклад, **Романа Герцога**, який ще головою Федерального Конституційного суду ФРН був обраний Президентом (1994), тоді ще майбутнього Президента Франції **Жоржа Помпіду**, який був суддею Конституційної ради (1959–1962) до призначення прем'єр-міністром республіки.

«Вважаю, що суддя Конституційного Суду – це вершина. Й не тільки в конституційному праві, але й в юриспруденції взагалі...», – стверджує Володимир Кампо.

Проте навряд чи в 1970-их чи 1980-их роках можна було припустити про можливість стати суддею конституційного суду в Україні. Нині таке припущення можливе. Які ж закономірності можна вивести з огляду юридичного кар'єри суддів КСУ? Щоби відповісти на це питання, ми систематизували офіційні дані про суддів, представивши їх у таблиці.

КАР'ЄРА ЮРИСТІВ – СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ (1996–2010)(Джерело: офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (www.ccu.gov.ua) станом на 6.08.2010)

	Рік народження	ВНЗ (фаховий)	Вік* на момент присяги – її рік – суб'єкт призначення
1	2	3	4
Баулін Юрій Васильович	1953 (Луганська обл.)	1975 (НЮАУ)	55 – 2008 – ПУ
Бринцев Василь Дмитрович	1951 (Харківська обл.)	1980 (НЮАУ)	55 – 2006 – ЗСУ
Вдовіченко Сергій Леонідович	1960 (Донецька обл.)	1985 (ВВСШ)	48 – 2008 – ПУ
Винокуров Сергій Маркіянович	1948 (Одеська обл.)	1971 (КНУ)	62 – 2010 – ПУ
Вознюк Володимир Денисович	1940 (Волинь)	1976 (КНУ)	56 – 1996 – ЗСУ
Головін Анатолій Сергійович	1952 (Донецька обл.)	1976 (СЮІ)	53 – 2006 – ВРУ
Джунь В'ячеслав Васильович	1952 (Дніпропетровськ)	1979 (КНУ)	54 – 2006 – ЗСУ
Дідківський Анатолій Олександрович	1950 (Житомирська обл.)	1976 (КНУ)	56 – 2006 – ЗСУ
Домбровський Іван Петрович	1947 (Одеська обл.)	1975 (ОНУ)	59 – 2006 – ЗСУ
Євграфов Павло Борисович	1944 (Москва)	1971 (НЮАУ)	53 – 1997 – ВРУ
Іващенко Володимир Іванович	1948 (Київ)	1976 (КНУ)	52 – 2001 – ПУ
Кампо Володимир Михайлович	1948 (Закарпатська обл.)	1972 (ЛНУ)	58 – 2006 – ПУ
Козюбра Микола Іванович	1937 (Черкаська обл.)	1956 (КНУ)	59 – 1996 – ПУ
Колос Михайло Іванович	1953 (Хмельницька обл.)	1981 (КНУ)	53 – 2006 – ВРУ
Корнієнко Микола Іванович	1937 (Чернігівська обл.)	1964 (БДУ)	60 – 1997 – ВРУ
Костицький Михайло Васильович	1948 (Івано-Франк. обл.)	1971 (ЛНУ)	48 – 1996 – ВРУ
Лилак Дмитро Дмитрович	1960 (Івано-Франк. обл.)	1987 (КНУ)	46 – 2006 – ПУ
Малиникова Людмила Федорівна	1939 (Київ)	1965 (КНУ)	57 – 1996 – ЗСУ
Маркуш Марія Андріївна	1955 (Закарпатська обл.)	1983 (НЮАУ)	51 – 2006 – ВРУ
Мартиненко Петро Федорович	1936 (Житомирська обл.)	1962 (САЮІ)	60 – 1996 – ПУ
Мачужак Ярослава Василівна	1956 (Львівська обл.)	1983 (КНУ)	50 – 2006 – ЗСУ
Мироненко Олександр Миколайович	1942 (Миколаївська обл.)	1971 (ОНУ)	54 – 1996 – ВРУ
Нікітін Юрій Іванович	1965 (Львівська обл.)	1991 (ЛНУ)	43 – 2008 – ПУ
Німченко Василь Іванович	1950 (Черкаська обл.)	1976 (НЮАУ)	46 – 1996 – ЗСУ
Овчаренко В'ячеслав Андрійович	1957 (Донецька обл.)	1987 (НЮАУ)	49 – 2006 – ВРУ
Пшеничний Валерій Григорович	1951 (Дніпропетровс. обл.)	1976 (НЮАУ)	52 – 2003 – ПУ
Розенко Віталій Іванович	1939 (Київська обл.)	1965 (ЛНУ)	57 – 1996 – ВРУ
Савенко Микола Дмитрович	1944 (РФ, Саратовська обл.)	1972 (НЮАУ)	52 – 1996 – ЗСУ
Селівон Микола Федосович	1946 (Чернігівська обл.)	1973 (КНУ)	50 – 1996 – ПУ
Скомороха Віктор Єгорович	1941 (Дніпропетров. обл.)	1967 (НЮАУ)	55 – 1996 – ЗСУ
Станік Сюзанна Романівна	1954 (Львів)	1977 (ЛНУ)	50 – 2004 – ПУ
Стецюк Петро Богданович	1962 (Івано-Франк. обл.)	1989 (ЛНУ)	44 – 2006 – ВРУ
Стрижак Андрій Андрійович	1947 (Закарпатська обл.)	1971 (НЮАУ)	59 – 2006 – ЗСУ
Тимченко Іван Артемович	1939 (Дніпропетров. обл.)	1967 (КНУ)	57 – 1996 – ПУ
Тихий Володимир Павлович	1939 (Луганська обл.)	1963 (НЮАУ)	57 – 1996 – ПУ
Ткачук Павло Миколайович	1949 (Житомирська обл.)	1976 (КНУ)	53 – 2002 – ВРУ
Чубар Людмила Пантеліївна	1944 (Донецька обл.)	1970 (НЮАУ)	52 – 1996 – ЗСУ
Шаповал Володимир Миколайович	1948 (Київ)	1970 (КНУ)	48 – 1996 – ПУ
Шишкін Віктор Іванович	1952 (Тирасполь, Молдова)	1981 (ОНУ)	54 – 2006 – ПУ
Яценко Станіслав Сергійович	1936 (Чернігівська обл.)	1959 (КНУ)	60 – 1996 – ВРУ

* Суддя Конституційного Суду України вступає на посаду з дня складення ним присяги судді КСУ (ст. 17 Закону України «Про КСУ»). Суддя Конституційного Суду України призначається строком на 9 років без права бути призначеним повторно (ст. 9 Закону). Калькуляція віку взята за роками (не днями народження, тому можливі розбіжності +/- 1 рік).

Скорочення: Державні органи та посади: ПУ – Президент України; ВРУ – Верховна Рада України; ЗСУ – З'їзд суддів України; ГПУ – Генеральна прокуратура України; КДБ – Комітет державної безпеки, СБУ – Служба безпеки України; ЗГ – заступник Голови КСУ; Г – Голова КСУ; ЗКСУ – засідання КСУ; ОВС – органи внутрішніх справ. Вищі навчальні заклади: БДУ – Білоруський державний університет, ВВСШ – Волгоградська Вища слідача школа МВС СРСР; КНУ – Київський національний університет ім. Т. Шевченка (Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка); ЛНУ – Львівський національний університет ім. Івана Франка; НЮАУ – Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого (свого часу Харківський юридичний інститут імені Ф. Е. Дзержинського); ОНУ – Одеський національний (свого часу – державний) університет ім. І. І. Мечникова; СЮІ – Свердловський юридичний інститут; САЮІ – Саратовський юридичний інститут; УАВС – Українська академія внутрішніх справ. Наукові ступені: к. ю. н. – кандидат юридичних наук, д. ю. н. – юридичних наук, д. п. – доктор права. Державні нагороди – почесні звання: ЗДНІТУ – Заслужений діяч науки і техніки України; ЗЮУ – Заслужений юрист України; ЗПО – Заслужений працівник освіти України.

КАР'ЄРА ЮРИСТІВ – СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ (1996–2010)

(Джерело: офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (www.ccu.gov.ua) станом на 6.08.2010)

Припинення повноважень	Попередня діяльність	Науковий ступінь, вчене звання	Почесне звання	Додаткова інформація
5	6	7	8	9
	Вчений-юрист	д.ю.н., професор	ЗДНІТУ	
	Суддя	к.ю.н., професор	ЗЮУ	ЗГ (2007–)
	Слідчий, суддя		ЗЮУ	
	Слідчий, прокурор		ЗЮУ	
2005 (19.10)	Суддя		ЗЮУ	ЗГ (2002–05)
	Слідчий / КДБ (СБУ), ГПУ		ЗЮУ	ЗГ (2008–10); Г (2010–)
	Суддя (держарбітр)	д.ю.н.	ЗЮУ	
	Суддя		ЗЮУ	
	Нотаріус, суддя		ЗЮУ	Г (2006–07)
2006 (25.07)	Вчений-юрист, держслужба	к.ю.н., професор	ЗЮУ	ЗГ (1999–02)
2007 (07.09)	Вчений-юрист, держслужба		ЗЮУ	
	Вчений-юрист, держслужба	к.ю.н., доцент	ЗЮУ	
2004 (28.01)	Вчений-юрист	д.ю.н., професор	ЗЮУ	
	Прокурор, вчений-юрист, адвокат	к.ю.н.	ЗЮУ	
2002 (26.06)	Вчений-юрист, держслужба	к.ю.н., професор	ЗЮУ	
2005 (19.10)	Вчений-юрист, нардеп	д.ю.н., професор	ЗЮУ	
	Держслужба, суддя	к.ю.н.	ЗЮУ	
2004 (03.12)	Суддя		ЗЮУ	
	Адвокат, нардеп	к.ю.н.	ЗЮУ	
2001 (17.02)	Вчений-юрист, держслужба	к.ю.н., професор	ЗЮУ	
	Суддя		ЗЮУ	
2005 (19.10)	Вчений-юрист	д.ф.н., професор	ЗДНІТУ	
2010 (15.06)	Суддя		ЗЮУ	
2005 (19.10)	Суддя	к.ю.н.	ЗЮУ	ЗГ (1996–99)
	Адвокат, прокурор, суддя	к.н. (держ.упр.)	ЗЮУ	
2007 (11.09)	Держслужба	к.ю.н.	ЗЮУ	ЗГ (2006–07)
2004 (26.05)	ОВС, партслужба, ректор УАВС		ЗЮУ	ЗГ (1996–99)
2005 (19.10)	Суддя		ЗЮУ	
2005 (19.10)	Вчений-юрист, держслужба	к.ю.н., професор	ЗЮУ	ЗГ (1999–02); Г (2002–05)
2005 (19.10)	Вчений-юрист, суддя	к.ю.н., професор	ЗЮУ	Г (1999–02)
	Держслужба, Міністр юстиції	к.ю.н.	ЗЮУ	ЗГ (2006–10)
	Вчений-юрист	к.ю.н., д.п., доцент	ЗЮУ	
	Слідчий, прокурор, суддя	к.ю.н.	ЗЮУ	Г (2007–10)
2004 (22.03)	Вчений-юрист, держслужба	к.ю.н.	ЗЮУ	Г (1996–99)
2004 (23.11)	Слідчий, вчений-юрист	д.ю.н., професор	ЗПО	
	Слідчий-прокурор, вчений-юрист	к.ю.н.	ЗЮУ	
2005 (19.10)	Суддя		ЗЮУ	
2005 (19.10)	Вчений-юрист	д.ю.н., професор	ЗЮУ	ЗГ (2002–05)
	Суддя, нардеп, генпрокурор	к.ю.н., доцент	ЗЮУ	
2002 (16.01)	Слідчий, адвокат, вчений-юрист	д.ю.н., професор	ЗЮУ	

ВИСНОВКИ ДО ТАБЛИЦІ

«Кар'єра юристів – суддів Конституційного Суду України (1996–2010)»

- **Суддів загалом:** 40 (1996–2010).
- **За статтю:** 5 жінок, 35 чоловіків.
- **За віком** (на момент складання присяги): середній вік судді – 53,4; наймолодший суддя – Нікітін Ю. І. (43), найстарший – Винокуров С. М. (62).
- **За місцем народження:** 4 судді (Донецька, Дніпропетровська, Чернігівська, Київська області (і Київ)); 3 (Івано-Франківська, Львівська, Житомирська, Закарпатська області); 2 (Луганська, Одеська, Черкаська області); 1 (Волинська, Харківська, Хмельницька, Миколаївська області; Москва, Тирасполь).

- **Юридичні навчальні заклади:** 15 – КНУ; 12 – НЮАУ; 6 – ЛНУ; 3 – ОНУ; 1 – ВВСШ, СЮІ, БДУ, САЮІ.
- **Строк повноважень:** на строк 9 років, або до 65 років; найкоротший – близько 2 років (Нікітін Ю. І.), близько 3 років (Винокуров С. М. (очікується через граничний вік), близько 4 років (Пшеничний В. Г.). Дострокове припинення повноважень 11: у зв'язку з 65-ти річчям – Козюбра М. І., Корнієнко М. І., Малинникова Л. Ф., Мартиненко П. Ф., Тимченко І. А., Тихий В. П., Яценко С. С.; інші підстави – Іващенко В. І., Нікітін Ю. І., Пшеничний В. Г., Станік С. Р.
- **Попередня діяльність** (можливе поєднання, водночас чи послідовно, кількох): вчений-юрист – 18, суддя – 17, держслужбовець – 11, слідчий та прокурор – 7, адвокат – 4, нардеп – 3, нотаріус – 1. Деякі судді в минулому мали два-три кар'єрні шляхи: зокрема, вчені-юристи у 8 випадках ставали й держслужбовцями перед зайняттям посади судді.
- **Наукові ступені, вчені звання:** 27 (з 40): 8 докторів наук (всі юридичних, крім одного 1 – філософських), 19 – кандидатів наук (всі – юридичних, крім 1 – державного управління); 13 професорів, 3 доценти.
- **Почесні звання мають усі судді:** Заслужений юрист України (37), Заслужений діяч науки і техніки України (2); Заслужений працівник освіти України (1).
- **Керівництво КСУ:** Голова КСУ – 6 [7] суддів – [Юзьков Л. П.], Тимченко І. А. (1996–99), Скомороха В. Є. (1999–02), Селівон М. Ф. (2002–05), Домбровський І. П. (2006–2007), Стрижак А. А. (2007–10), Головін А. С. (2010–); Заступники Голови КСУ: 10 суддів – Розенко В. І. (1996–99), Німченко В. І. (1996–99), Євграфов П. Б. (1999–02), Селівон М. Ф. (1999–02), Шаповал В. М. (2002–05), Вознюк В. Д. (2002–05), Пшеничний В. Г. (2006–07), Станік С. Р. (2006–10), Головін А. С. (2008–10), Бринцев В. Д. (2007–).

Як бачимо із представленої статистичної огляду, майже половина суддів КСУ (18 з 40) є вченими-юристами, 27 із 40 мають наукові ступені та вчені звання. Таким чином, вчені-юристи в Україні мають реальні шанси на «стабільне представництво» в КСУ, поряд із професійними суддями. Для порівняння, у ФРН 3 із 8 суддів кожного сенату повинні обиратися з-поміж колишніх суддів Федерального верховного суду. А інші 5 суддів кожного сенату, як правило, є юристами, які раніше працювали професорами університету, державними службовцями чи адвокатами.

Разом із загальними, чітко законодавчо визначеними, «формальними» кваліфікаційними вимогами (вік, освіта тощо), слід відзначити й «змістовні» передумови, про які слід знати кандидатам на посаду судді.

Як відзначає Володимир Кампо, «потрібно любити та поважати Конституцію. Про Конституцію треба думати щодня. Йї думати не лише про те, що вона вам дає, але й про те, що ви можете їй дати для Конституції, для її реалізації. Професійне формування фахівця в галузі конституційного права відбувається через вивчення теорії, глибоке знання практики, вітчизняний та зарубіжний досвід, добре орієнтування в законодавстві».

Слід відзначити й функціональну специфіку самого інституту судді конституційного суду. Зокрема, на відміну від, так званого, «суду загальної юрисдикції», який є «судом факту», конституційний суд – це «суд права», відтак специфічною є й діяльність самого судді. Крім того, в Україні суд визначився як «орган конституційного контролю» (тоді як типовою функцією чи метою суду є здійснення правосуддя). На практиці це може означати ускладнен-

ня завдань судді. Як відзначає В. Кампо, «зараз завдання судді Конституційного Суду суттєво ускладнюється – й не тим, що зростають навантаження, вимоги до кваліфікації, кількість окремих думок. Зараз завдання судді – брати участь у дискусії з приводу доктрин: які з них відстоювати, скажімо, віддавати перевагу доктрині, пов'язаній з захистом правопорядку чи захистом прав людини і громадянина...? Тому для того щоби якісно виконувати свої функції, суддя повинен постійно працювати над собою», – стверджує суддя Кампо.

Водночас вкажемо ще й на цікаву «кар'єрну» деталь, яку виявляє порівняльний підхід: в Україні існують порівняно кращі кар'єрні можливості для тих, хто

Володимир Кампо (суддя Конституційного Суду України, голова Товариства конституційного права, к. ю. н., Заслужений юрист України): *«Не притупляйте мріяти про те, щоби стати суддею Конституційного Суду...».*

Анатолій Селіванов (Постійний представник Верховної Ради України в Конституційному Суді України, д. ю. н., член-кореспондент Національної Академії правових наук України, Заслужений юрист України): *«Наука допомагає стати особистістю»*.

прагне стати суддею конституційного суду. Це зумовлено тим, що склад суду є порівняно значним (18 суддів (у США: нині 9, а історично – 6 (з 1807), 9 (з 1837), 10 (з 1863)); ФРН: 16; Франція: 9 осіб і експрезиденти республіки), повноваження судді тривають 9 років або припиняються із настанням 65-річного віку (не довічно чи безстроково; США: довічно; ФРН: на 12 років і до 68 років; Франція: 9 років), суддя не може обіймати посаду повторно.

Загалом, у 1996-2010 роках суддями КСУ (разом із суддями в відставці) були 40 суддів, на 2020 рік – очікується ще близько 20 юристів, при цьому наступними «піковими роками» мають стати 2015, 2024 та 2033, коли, в зв'язку з переобранням, буде призначено найбільше суддів в один рік.

Для порівняння: у США за період з 1789 по 2010 рік (станом на 7 серпня) суддями Верховного суду (який виконує функції, подібні до функцій Конституційного суду), були 112 суддів; середній вік судді – 53 роки, середній строк повноважень – 26 років. У ФРН за період з 1951 (початок призначень) по 2010 рік суддями Федерального конституційного суду були 98 юристів, у РФ з 1991 року – 32 юристи.

Отож нинішні студенти-правники чи молоді юристи свідомо можуть ставити собі за реальну (здійсненню) мету досягнення посади судді КСУ. В цьому зв'язку В. Кампо зазначає: «...Якщо ви в перспективні хочете стати суддею Конституційного Суду, то до цього треба йти так, думаю, років 25-30. Але ніколи не відмовляйте собі в задоволенні мріяти про посаду судді Конституційного Суду. Навіть, якщо ви й не станете суддею Конституційного Суду, ви кимось станете! Але головне в житті – повинна бути мета!».

Розвиток кар'єри і кар'єризм

Погоджуючись із зазначеною думкою («повинна бути мета»), спитаймося: чи варто розглядати саму посаду судді остаточною метою? Чи може посада вважатися найвищим досягненням? Йї, можливо, річ не лише в тому, що посада судді – це лише початок чергової стежини. Але й в тому, як показує досвід, розвиток кар'єри судді може розвиватися по-різному. У цьому зв'язку звернімося до питання юридичного кар'єризму.

«...Кар'єрне зростання – безумовно необхідне. І прагнути ви до цього маєте, в цьому немає сумнівів», – стверджує Микола Козюбра. Йї продовжує думку: «Але, не слід розуміти кар'єру виключно як просування по посадах: від нижчої до, можливо, найвищої, яка є у державі. Це дійсно ознака зростання кар'єрного, але досить часто це є ознакою негативного кар'єрного зростання – кар'єризму».

Говорячи про нюанси призначення і перепони, відомий вчений-юрист відверто ділиться власним досвідом – «повчальною» історією. «Я можу сказати, як я став суддею Конституційного Суду. Оскільки я був причетний до багатьох документів свого часу – від Декларації про державний суверенітет і до Конституції, – то, звичайно, моє ім'я було відоме серед депутатів парламенту того часу. Не всі однозначно сприймали й Конституцію, і тих, хто причетний до її підготовки, зокрема, і перший «Закон про Конституційний Суд України», за яким Суд тоді формувався виключно Верховної Радою. І я пройшов цей повчальний момент, пройшов всі погоджувальні комісії. Всі однозначно говорили: «кому, як не вам, бути суддею Конституційного Суду?!». Але при голосуванні мою кандидатуру благополучно «завалили». Тому, коли відбулася зміна закону, то я, на той час у Адміністрації Президента, сказав, що якщо ви хочете бачити мене суддею Конституційного Суду, то через парламент я більше не «піду». Очевидно, що хтось із Адміністрації Президента хотів мене бачити там ... і дійсно я був призначений за квотою Президента».

Буває й так, що завершенням кар'єри є «падіння з вершини». Останні можуть мати різний характер. Невипадково кажуть, що манія величі часто одягається разом із мантиєю. Історії ж сучасної України відомі приклади звільнення суддів КСУ (в зв'язку з чим виникали гострі питання етичного та юридичного характеру).

А чи можливе падінням з «конституційної вершини» за зраду принципам?

Розповідає Микола Козюбра: «...Роль юриста в реалізації Конституції України, якщо стисло висловлюватися досить поширеною мовою, – вирішальна. Але є юристи-романтики і юристи-прагматики. І досить часто, на жаль, у юристів-прагматиків переважають

елементи доцільності: політичної, бізнесової, корпоративної тощо. Юристи-романтики не дуже, відверто кажучи, популярні сьогодні, тому що вони намагаються стояти на певних позиціях: і Конституції, і верховенства права, і це не завжди сприймається владою належним чином». Микола Козюбра розвиває тему: «Тому питання, як поєднати романтизм із прагматизмом, який безумовно необхідний, – питання непросте і мені дуже хотілося б, щоб нинішні молоді юристи якраз це поєднували, на відміну від багатьох нинішніх старших колег-юристів, які, на жаль, не мають таких рис. Якщо звернутися до юристів, представлених у парламенті, а чимало з них мають досвід практичної роботи, на жаль, але змінюють вони позицію залежно від того, до якої фракції вони входять; чимало, на жаль, юристів переходили з однієї фракції в інші і змінюють свою позицію у зв'язку з цим. Це не повинно бути прикладом для молодих юристів України. На жаль, якоюсь мірою ці юристи-хамелеони існують й сьогодні, і поки ми не позбавимося від цієї риси, дійсно, просування шляхом захисту Конституції, втілення її положень у життя – відбуватиметься дуже важко», – резюмує вчений-юрист.

Як діяти, аби не вважатися юристом-хамелеоном?

Відповідь Миколи Козюбри: «Це питання, яке стосується правової та політичної культури. Але передовсім: у юриста має бути самоповага. ... Змінювати позиції, якщо це внутрішнє переконання, є загалом допустимо. Але, якщо зміна залежить від політичної ситуації, то, я вважаю, що ні». Натомість, зазначає фахівець, юристу-конституціоналісту повинні бути притаманні «три П»: професіоналізм, порядність і патріотизм, а «... порядність якраз і зводиться до того, що юрист має мати самоповагу, не піддаватися тиску. Тиск буде. Не можна сказати, що в інших країнах немає цього впливу. Але все ж таки там спрацьовують елементи самоповаги. Немає таких масштабів впливу, тиску, як це має місце у нас. Але самоповага адвоката, судді, іншого представника юридичної професії – вона дає змогу стояти на певних позиціях і намагатися їх послідовно втілювати в життя, тому і ставлення, зокрема і до судового корпусу на Заході набагато краще, ніж у нас, на жаль. ... У нас не має, я повторюю, самоповаги представників юридичної професії, зокрема і суддів. Про це свідчить і безліч рішень судів загальної юрисдикції, рішення КСУ (і минулого складу, до речі, теж були рішення далеко не конституційні). І це значною мірою, на жаль, продовжується завдяки тому, що немає відповідної культури».

Кар'єра адвоката

Конституція – це акт у статиці, а конституціоналізм – це динаміка, пише Володимир Кампо в статті

Адіш Агарвала (доктор права, президент Міжнародної ради юристів, голова Індійської асоціації адвокатів, старший адвокат у Верховному суді Індії): «Сучасна конституція України – це втілення мрій, ... «конституційне право – це шлях до громадської діяльності».

«Конституційна держава і конституційна реформа в Україні». Чи не найкраще конституціоналізм як динамічний процес представляють представники, тобто адвокати учасників конституційного судочинства. Проте, аби займатися конституційним правом, достатньо бути звичайним адвокатом.

«На відміну від судді Конституційного Суду України або просто судді, адвокатом стати значно легше», – розповідає Ігор Головань. Це дозволяє займатися практикою конституційного права. Водночас, як відзначає Ігор Коліушко, «говорити про юридичну кар'єру саме у конституційному праві трошки завузько. Можна навести аналогію, що конституційне право – це фундамент усієї правової споруди, без фундаменту не може бути ніякої будівлі, але жити на фундаменті також не зручно. Жити краще в кімнатах, які збудовані на фундаменті, й такими кімнатами є галузі права, насамперед, цивільне, адміністративне, кримінальне. Бути добрим фахівцем у цих галузях права без конституційного права є неможливим, але бути фахівцем тільки з конституційного права і не знати інших галузей права, не працювати у них, це також означає дуже сильно себе обмежувати».

Повернімося до питання про юридичну практику адвоката. Розповідає Ігор Головань: «на жаль, у нас є таке ставлення до Конституції, як до чогось високого, далекого. Приблизно так у нас у суспільстві сприймається Конституція. Проте, хоч це акт вищої юридичної сили, це все одно нормативний акт і будь-який юрист, у тому числі й адвокат має ставитися до Конституції як до нормативного акту, з яким треба працювати як із нормативним актом».

«Працювати» значить «використовувати». Розповідаючи про конституційне звернення щодо тлумачення окремих положень статті 59 Конституції України щодо права на правову допомогу, яке завершилося рішенням КСУ від 6 жовтня 2009 року

(самостійно охарактеризоване як «перемога у Конституційному Суді України»), адвокат Головань роз'яснює розуміння поняття «використання Конституції»: «ми у даному випадку просто використали Конституцію. Звучить це, начебто, не дуже добре. Але Конституція – це акт вищої юридичної сили, який закріплює ваші з нами права. І для того, щоб захистити ці права ми не тільки маємо право, але й обов'язок розглядати питання реалізації Конституції України як сферу професійного деонтологічного обов'язку юриста».

А чому в нас зворотне ставлення до Конституції України? Бо в нас «конституційна сліпота», – пояснює адвокат. «Дуже багато у нас в Україні суб'єктів, які Конституцію, як таку, воліють не бачити, хоча так і написано, що норми Конституції – норми прямої дії, на них можна посилається, досить велика частина, особливо це стосується державних чиновників, вони бажають бачити норми конституції лише у вигляді роз'яснень, перенесення їх до внутрішніх відомчих наказів, якихось листів, що надходять з боку якихось вищих органів і саме тому ми змушені були до Конституційного Суду України і просити тлумачення, хоча які потрібно спеціальні знання, які потрібні розумові здібності для того, щоб зрозуміти фразу, що кожен має право на правову допомогу. Але ця фраза, ці кілька слів двічі ставали предметом розгляду Конституційного Суду».

Завдання юристів, зокрема адвокатів Ігор Головань окреслює так: «ми повинні домогтися того, щоб Конституція дійсно працювала реально. Ми маємо з нею працювати, ми маємо ставитися до конституції як до нормативного акта, який має захищати наші права і зобов'язані посилається на її норми всюди... у загальних судах, адміністративних. Ми змушені посилається на норми Конституції у відносинах із будь-якими іншими державними органами та організаціями... Це

Микола Козюбра (суддя Конституційного Суду України (в відставці), професор і завідувач кафедри НаУКМА, д. ю. н., професор, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, Заслужений юрист України): *«Деякі юристи – хамелеони, ... бо бракує самоповаги».*

просто треба «вставати і робити». І не думати про те, що це зробить хтось інший, це дуже важливо».

Кар'єра експерта

«Реформування Конституції неминуче», якось зазначила в інтерв'ю Марина Ставнійчук (у 2007-2010 рр. Представник Президента України в КСУ, к. ю. н., Заслужений юрист України). Також вважають, що «щоб вона була ще гірша, конституцію постійно слід покращувати» (Мечислав Шаргай). Проте є категорії юристів, які називають себе юридичними експертами, які, пропонуючи зміни, повинні бути особами незаангажованими. На думку одного з них, Ігоря Коліушко, «без глибокого аналізу проблем реалізації чинної Конституції України будь-яка ініційована «згори» реформа основного закону приречена виключно на досягнення ситуативних результатів».

Крім того, важливе усвідомлення себе як «справжнього юриста». «Не зовсім правильно, що юристів ділять на романтиків та прагматиків», – відзначає Ігор Коліушко. «Можна провести аналогію із медициною, – продовжує експерт, – тими людьми, які працюють у сфері медицини. Там є молодший персонал, який виконує допоміжні функції, і вони себе не називають лікарями, вони потрібні, виконують якісь важливі маніпуляції, клізми ставлять, наприклад, але при цьому вони не кажуть, що вони лікарі, що вони лікують, що вони відповідають за здоров'я людини, а є лікарі, як і власне справжній лікар, це не той, хто щось робить з руками, печінкою або що, справжній лікар – це той, який відповідає за здоров'я людини, тому що людина – це цілісний організм і будь-яке втручання чи в зуби або в інші місця тягне за собою якісь наслідки в інших органах. Право – це те, що є регулятором суспільства, суспільного життя і власне юрист – це той, хто бере відповідальність за здоров'я суспільства».

Як відзначає Ігор Коліушко, «для того, щоб це легше відчувати і розбиратися в тому, де чий інтерес і як вчиняти, людство й придумало таке поняття як верховенство права, яке виступає інструментом права, яке допомагає не тільки творити право, але й застосовувати право, тлумачити право. І тому коли хтось каже, що ми лише виконуємо букву закону і верховенство права не потрібно, я думаю, що це також абсолютно не правильно, оскільки застосування закону без розуміння цього закону відповідно до принципів верховенства права може призвести до великих зловживань. Так само як, зрештою, лікування одного органу без врахування наслідків цього лікування для інших органів може призвести до протилежного результату для людини».

Експерт критично говорить про правову стабільність (правову певність) як принцип права.

«Коли ми згадуємо про Конституцію, то сьогодні ми маємо цікавий момент. Якщо попередній історичний період із попередньою владою можна охарактеризувати як ігнорування права як інструменту суспільного життя взагалі та використання виключно окремих норм у своїх інтересах, то сьогодні я за деякими ознаками бачу цікавий підхід нової влади, який базується на тому, що у нас немає ніяких проблем із правом. Якщо якась норма закону нам заважає – ми її змінимо, якщо навіть ми порушили її вчора, а сьогодні справа розглядається в суді, то нічого страшного, ми змінимо завтра цю норму закону, а суд розгляне справу післязавтра».

Ігор Головань погоджується з колегою, теж відзначаючи «... бажання все реформувати, особливо коли це стосується законодавства і навіть Конституції. Уявіть собі, які недосконалі правила футболу (не можна м'яч руками брати, положення поза грою), це зовсім не незручно. І чому б їх не поміняти? Чому б не дозволити брати гравцям брати м'яч руками, грати поза грою? І ми приблизно з таким підходом ставимося до нашого акта. У нас Конституція недосконала там-то і ми весь час дискутуємо, де її змінити та удосконалити, а це містить у собі таку величезну небезпеку, ми не помічаємо, як перестаємо її поважати. ... Тому дуже важливо для нас цінувати те, що у нас є і дуже важливо для нас тому, що ми маємо бути такими провідниками громадян та юридичних осіб у законодавчих джунглях. Не рубати ці джунглі, не перетворювачами живого лісу на парк, який ми будемо вибудовувати під себе, а ми маємо працювати із тими нормами, які маємо...».

Отож, коли йдеться про кар'єру юристів у конституційному праві стає зрозумілим, хто і як повинен активно реалізовувати положення Конституції України. Зокрема, ті, які сформульовані в пасивному стані (наприклад, «Державна влада в Україні здійснюється...» (ч. 1 ст. 6); «В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» (ст. 7); «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» (ч. 1 ст. 8)). Це завдання – завдання юристів-конституціоналістів.

Деякі висновки

Розвиток юридичної кар'єри в сфері конституційного права в Україні активізувався із започаткування інституту конституційного судочинства – Конституційного Суду. Водночас, початком юридичної кар'єри в конституційному праві можна розглядати, що традиційно, розвиток професійного інтересу до конституції та конституційного права під час здобуття юридичної освіти. Тоді ж визначаються й перспективи на майбутнє щодо можливих «кар'єрних

Ігор Головань (керуючий партнер АФ «Головань і партнери», к. ю. н.): **«Використовуйте норми конституції... це – вищий пілотаж».**

стежин» – видів діяльності. Відтак зазначений інтерес може розвинути в науковий інтерес і заняття юридичною наукою у різних сферах конституційного права та конституційного процесу, інших галузей праводержавознавства (філософія права, (загальна) теорія права і держави тощо). Не випадково й багато (у деяких випадках – більшість) суддів конституційних судів мають серйозну теоретичну підготовку, наукові ступені та вчені знання в відповідних сферах. Кар'єра судді розглядається як вершина юридичної кар'єри загалом і в конституційному праві зокрема. Шлях до цієї вершини, як показує вивчення кар'єрних шляхів суддів КСУ, як правило, складається з попередніх занять юридичною наукою та/чи державною службою, продовження судової кар'єри. У порівнянні з іншими національними правовими системами в Україні, завдяки таким чинникам, як кількісний склад, різні суб'єкти призначення, обмежений строк повноважень і граничний вік тощо, існують порівняно ширші можливості кар'єрного зростання в означеній сфері. Проблеми кар'єризму мають як суто особистісний характер (вибір певного юриста діяти в певний спосіб у гонитві за посадою), так і професійний етико-правовий (сервілізм політичному режиму тощо). Наукова кар'єра юриста-конституціоналіста розглядається як наскрізна «кар'єрна стежина», яка уможливорює як теоретичну, так і практичну діяльність у сфері конституційного права, поглиблене його вивчення та осмислення. Поряд із кар'єрою судді, чільні місця займають кар'єри представників (адвокатів), експертів-конституціоналістів та інші (які не розглядалися в цьому викладі). Попри певну «роль» юриста в конституційному праві та процесі, конституція як основний закон і конституціоналізм як ключова ідеологія (в певному розумінні, філософія права), залишаються ключовими цінностями, на стражі яких діють юристи-конституціоналісти. ☐